

TARGET

Tarım ve Gıda Etiği Derneği

The Agricultural and Food Ethics Association of Türkiye

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Ziraat Fakültesi

Faculty of Agriculture, Ankara University

4. ULUSLARARASI TARIM VE GIDA ETİĞİ KONGRESİ

KONGRE KİTABI

BOOK of PROCEEDINGS

16-17 Kasım **2023**
November

Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, ANKARA

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

TARGET

Tarım ve Gıda Etiği Derneği

The Agricultural and Food Ethics Association of Türkiye

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Ziraat Fakültesi

Faculty of Agriculture, Ankara University

**TARGET 4. ULUSLARARASI
TARIM VE GIDA ETİĞİ KONGRESİ**
ANKARA, TÜRKİYE 16-17 KASIM 2023
(KONGRE KİTABI)

**TARGET 4. INTERNATIONAL CONGRESS
AGRICULTURAL & FOOD ETHICS**
ANKARA, TÜRKİYE 16-17 NOVEMBER 2023
(PROCEEDINGS BOOK)

Editörler

Mustafa EVREN

R. Petek ATAMAN

 targetcongress.org targetkongre@gmail.com

 [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [tarimvegidaetigiderneji](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigiderneji) [targetder](https://twitter.com/targetder)

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

ORGANİZASYON KOMİTESİ / ORGANISATION COMMITTEE

Kongre Başkanı / Congress President

Prof. Dr. Cemal TALUĞ

Düzenleme Kurulu Üyeleri / Members of the Organizing Committee

Rahime Petek ATAMAN

Prof. Dr. Ebru ŞENEL ÖZKAN

Erdem AK

Dr. Mustafa EVREN

Kongre Sekreteryası / Congress Secretariat

Berivan ALKAŞ BAŞDOĞAN

Buse YEGİN

Editörler / Editors

Mustafa EVREN

R. Petek ATAMAN

Tasarım ve Hazırlık Baskı / Press

OnAda Tanıtım B. Pro. Org. San. ve Tic. Ltd. Şti. Atalay Matbaacılık ve Reklam Ltd. Şti.
Bayraktar Mah. Bayraklı Sk. 28/2, 1. Basım Ankara, Aralık-2023

Çankaya, Ankara ISBN: 978-625-9432-30-4 / Sertifika No: 430574

Bu kitabın içeriğinde yer alan yazıların sorumluluğu tümüyle yazarlarına ait olup, herhangi bir biçimde Tarım ve Gıda Etiği Derneği (TARGET) sorumlu tutulamaz.

(The responsibility of the articles in the content of this book belongs entirely to the authors, and the Agricultural and Food Ethics Association of Turkey (TARGET) cannot be held liable in any way.)

Etik Boyutuyla Gıda Ekosistemi: Sorunlar ve İleriye Dönük Yaklaşımlar

Gözdegül BAŞER¹, Eda Evla MUTLU², Hatice Reyhan ÖZİYİCİ³

Özet: Bu bildiri, karmaşık yapıları gıda ekosisteminin sürdürülebilirlik ve etik boyutları incelemektedir. Gıda ekosisteminin üretim, tüketim, pazarlama, tarım, hayvancılık ve lojistik gibi farklı alanlarına odaklanarak, her birini etik tartışmaları ve sürdürülebilir uygulamaları ele almaktadır. Üretim aşamasında küreselleşme ve standartlaşmanın artışı, organik tarım gibi sertifikaların rolü, şeffaflık ve denetim gerekliliği gibi konular ele alınmıştır. İşletmelerin çevre duyarlılığı ve sürdürülebilir uygulamaları, paketleme malzemelerinin çevresel etkileri, pazarlama aşamalarındaki etik meseleler ele alınmıştır. Tarım ve hayvancılıkta, sürdürülebilir tarım, pestisit kullanımı, genetiği değiştirilmiş organizmalar, hayvan hakları gibi konular tartışılmıştır. Lojistik ve tedarik zinciri boyunca taşımacılığın çevresel etkileri, kısa tedarik zincirinin rolü ve bitki temelli yakıtlar gibi çözüm önerileri incelenmiştir. Tüketici açısından ise, bilinçli etik tüketici, gıda okuryazarlığı gibi konulara değinilmiştir. Sonuç olarak, gıda ekosisteminin etik ve sürdürülebilir yönetimi için teorik ve pratik bir çerçeve sunulmaktadır. Yerel üreticilerin desteklenmesi, fosil yakıtların alternatiflerle değiştirilmesi gibi çözüm önerileriyle, gıda sistemlerinin daha sürdürülebilir ve etik olması için atılacak adımları ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: gıda etiği, sürdürülebilirlik, ekosistem

The Ethical Dimension of the Food Ecosystem: Issues and Future Prospects

Abstract: This paper examines the sustainability and ethical dimensions of the complex structure of the food ecosystem. Focusing on various areas of the food ecosystem such as production, consumption, marketing, agriculture, livestock, and logistics, it addresses ethical discussions and sustainable practices. Issues such as the increase of globalization and standardization in the production stage, the role of certifications like organic farming, and the necessity of transparency and audit are discussed. The environmental impact of businesses' environmental sensitivity and sustainable practices, the environmental effects of packaging materials, and ethical issues in marketing stages are addressed. In agriculture and livestock, topics such as sustainable farming, pesticide use, genetically modified organisms, and animal rights are discussed. Issues such as the environmental impact of transportation throughout the logistics and supply chain, the role of short supply chains, and alternatives to fossil fuels such as plant-based fuels are explored. From the consumer's perspective, topics such as conscious

¹ Antalya Bilim Üniversitesi, Turizm Fakültesi, gozdegul.baser@antalya.edu.tr,

² Antalya Bilim Üniversitesi, Turizm Fakültesi, evla.mutlu@antalya.edu.tr,

³ Antalya Bilim Üniversitesi, Turizm Fakültesi, hatice.oziyici@antalya.edu.tr

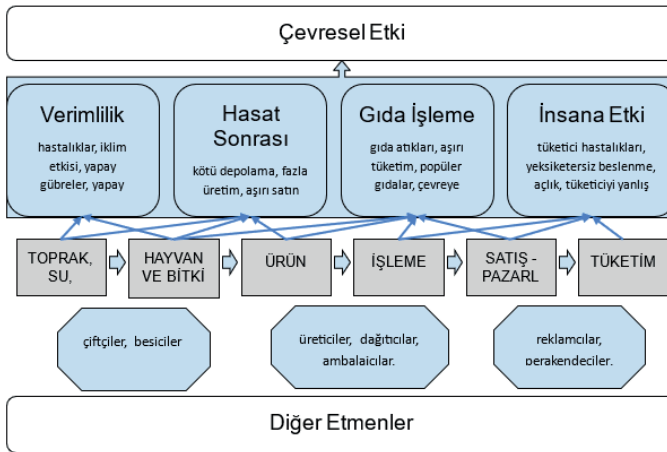
ethical consumerism and food literacy are discussed. In conclusion, a theoretical and practical framework is presented for the ethical and sustainable management of the food ecosystem. Solution proposals, including supporting local producers and replacing fossil fuels with alternatives, address steps to make food systems more sustainable and ethical.

Keywords: food ethics, sustainability, ecosystem

Giriş

Biyolojik bir terim olan “ekosistem”, yönetim alanında da kullanılmaya başlanmıştır. Bu alanda ekosistem, birlikte çalışan ve birbirini etkileyen çeşitli aktörlerden oluşur. Bu aktörlerin verimliliği, ekosistemin performansını belirler (Jacobides et al., 2018). Ekosistemin karmaşıklığı ise, aktörlerin sayısı ve çeşidi, aralarındaki bağların kalitesi ve miktarı, bir aktörün diğerinin büyümesine katkısı, varlıkların bolluğu ve dağılımı gibi faktörlere bağlıdır (Pimm, 1984). Gıda ve tarım ekosistemi de, bu faktörlerin hepsini içeren ve iklim, coğrafya, dönem gibi değişkenlere göre farklılık gösteren bir yapıdır. İnsanlar, bu karmaşık yapının hizmetlerini optimize etmek için yönetmeye çalışır (Zhang et al., 2007). Ancak, mevcut ekosistem büyük bir dönüşüm geçirmediği sürece, insan gelişimini karşılayamayacağı yönünde birçok çalışma vardır (Poppy et al., 2014). Her yıl 10 milyon insanın açlıktan öldüğü bu ekosistemin kaynaklarının adil bir şekilde dağıtılması acil bir ihtiyaçtır. Gıda ekosisteminin kaynaklarını insanlar kolektif olarak kullanır ve sahiplenir. Bu da kaynakların tükenmesine neden olabilir (Richardson, 2010).

Sürdürülebilir gıda ise, bu karmaşık ekosistemin içinde, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (Food and Agriculture Organization of United Nations, t.y.) tanımına göre herkesin ulaşabileceği besleyici gıdalar sunmak ve bunları sunarken doğal kaynakları ekosistemi bozmayacak şekilde ve insanlığın geleceğini de düşünerek kullanmak anlamına gelmektedir. Artan nüfusa karşın açlık sorunu çeken insanlar düşünüldüğünde, üstümüze düşen sorumluluk daha önemli hale gelmektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programının yayınladığı Atık Gıda Raporu'na göre (United Nations Environment Programme, 2021), 2019 yılında 931 milyon ton gıda israf olmuştur ve bunun %61'i evsel atıklardır. Dolayısıyla etik ve sürdürülebilirlik üzerine yapılan tartışmalar gittikçe daha önemli hale gelmektedir.

Görsel 1: Gıda ve Tarım Ekosistemi.

Kaynak: R os et al. (2018) ile, Ramalhosa et al. (2023) kaynaklarından uyarlanmıştır.

Sürdürülebilirliğin açıkça kritik öneme sahip iken, etik bakış açısı bu tartişmaların teknik boyutunun ötesine geçmektedir (Meijboom ve Brom, 2011). Gıda sisteminin sürdürülebilirliğiyle ilgili zıtlıklar, teknik süreçlerin uygulamalara yönelik etik tartişmaların da karmaşıklığını arttırmaktadır (Zollitsch et al., 2007). Kurumsal gıda rejimi olarak adlandırılan, ilk önce Friedmann (1987) tarafından önerilen, daha sonra McMichael tarafından geliştirilen, gıda ekosistemindeki kapitalizmin yeniden üretimini tartişan kuram, günümüzdeki gıda ekosistemi dinamiklerini anlayabilmek için önemlidir. McMichael (2009) bu sürecin, ilk aşamada kolonilerden gelen ucuz gıda ve hammaddenin Avrupa sanayisini ticarileştirdiği, daha sonra 1950’lerde ise Amerika’dan kolonilerine, gıda yardımlarıyla birlikte tam tersine bir hareketin başladığına. 1980’lerin başında karşılaşılan gıda skandalları ise, tüketicilerin konuya ilgisini arttırmıştır (Pollan, 2010).

Bu bildiride, gıda ekosisteminin karmaşıklığı, sürdürülebilirliği ve etik boyutu arasındaki ilişki, gıda ekosisteminin üretim, tüketim ve pazarlama, tarım ve hayvancılık, lojistik ve tedarik zinciri gibi farklı açılarından incelenmiştir. Çalışmamız, gıda ekosisteminin yönetimine yönelik etik bir yaklaşım geliştirmek için hem teorik hem de pratik bir ereve sunmaktadır.

Üretim

Gıda  retiminde küreselleşme ve standartlaşma eğilimi artmaktadır (Reisch et al., 2017). Bu alanda organik tarım sertifikası, yağmur ormanları ittifakı, adil ticaret, global G.A.P. gibi sertifikalar verilmektedir (Ramalhosa et al, 2023). Bu sertifikalar, hem standart ve sağlıklı gıda sağlama hem de ticari fayda elde etme amacıyla kullanılmaktadır. Ancak, ticari fayda öncelikli olan işletmeler, bazı kriterleri ihmal edebilmektedir. Bu nedenle, şeffaflık ve denetim gereklidir.

Restoranlar da bu konuda önemli bir rol oynamaktadır. “Fine-dining” olarak adlandırılan lüks restoranlarda, tüketiciler ürünleri sadece ticari mal olarak değil, aynı zamanda estetik ve orijinal, duygusal ve sanatsal bir deneyim olarak algılamaktadır (Batat, 2022). Bu restoranlarda evre duyarlılığı, mevsimlik ve yerel ürün kullanımı, toplum destekli tarım, sağlıklı pişirme yöntemleri, et tüketiminin azaltılması veya kaldırılması, bölgesel kültürün yansıtılması ve aktarılması gibi unsurlar dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte, bu restoranlarda ortaya çıkan gıda atığı sorunu da eleştirilmektedir.

Paketleme de bu başlık altında değerlendirilebilir. Gıda paketlerinin yaşam döngüsü analizlerinde, farklı ambalaj türlerinin etkisi incelenmekte veya geri dönüştürülebilir ambalajların kullanımı önerilmektedir (Molina-Besch et al., 2018). Burada her durum için geçerli olan kurallar bulmak yerine, ürün ve koşullara göre değerlendirme yapmak daha doğru olacaktır. Örneğin, Guiso ve arkadaşları (2016) cam pişelerin yerel dağıtımda, kalay kaplı kutuların ise uzun mesafeli dağıtımda zeytinyağı taşımacılığı için daha uygun olduğunu bulmuşlardır.

Tüketim ve Pazarlama

İnsanların gıda tüketim alışkanlıkları kültüre, iklime, yöreye, tüketicinin demografik özelliklerine ve diğer pek çok unsura bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Tüketicinin gidanın kendisine ulaşana kadar geçtiği aşamalarla ilgili bilgi sahibi olma isteği, etik tüketicilik yolunda önemli bir adımdır. Tüketicilerin daha meraklı hale geldiği (Kl ckner, 2013),

aynı zamanda da üretimin ticari yönünün kritik öneme sahip olduğu günümüz koşullarında, etik bir iş üretebilmek kolay olmayabilir. Etik tüketimi teşvik etmek amacıyla kurulan 'Etik Tüketici' derneği, 1989 yılında Birleşik Krallık'tan çıkan bir sivil toplum kuruluşudur (Ethical Consumer, t.y.). Tüketicilere değerlendirme kriterleri sunan bu kuruluş, muz, bisküvi, çikolata ve kahve gibi çeşitli ürünlerle ilgili alışveriş rehberi sunmakta, belirli firmaları çevre, insan, hayvan ve politika açısından değerlendirmektedir.

'Gıda Hareketi' ya da 'Gıda Adaleti Hareketi', kurumsal gıda rejimine karşı çıkarak, daha adil ve temiz, yerel gıdayı, sürdürülebilir yöntemlerle elde etme ve toplum için gıda güvenliğini sağlama gibi konulara yoğunlaşmaktadır (Gimenez ve Shattuck, 2011). Polanyi, 1944 yılında yayımladığı eserinde, düzensiz piyasaların çevresel ve sosyal açıdan sürdürülemez olduğunu, toplumun kendi iyiliği için harekete geçtiği sürece 'çift hareket' demiştir. Gimenez ve Shattuck (2011), Polanyi'nin bu kavramından hareketle, günümüz gıda hareketlerinin, kurumsal gıda rejimine karşı önemli bir tepki olduğunu belirtmiştir. Bu değişimin, açlığı bitirecek, insanın ekosisteme verdiği zararı geri alabilecek nitelikte olması gerekir (United Nations Environment Program, t.y.). Öte yandan, yeme davranışı, birçok gıda hareketinin katılımcısı için paralı alışveriş ile bağlantılı olduğundan, daha bilinçli alışveriş ile dünyayı kurtarma düşüncesi, aktivistler için gerçekçi olmayabilir (Thompson, 2016).

Gıda ürünlerinin pazarlanmasında da, özellikle çocuklar ve düşük eğitimli bireyler arasında yağlı, tuzlu ve şekerli atıştırmalıklar ve içecekler için gıda reklamlarının yönlendirici özelliği düşünüldüğünde, bu alanda yasal düzenlemelerin güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Reisch et al., 2013). Bu da bizi gıda okuryazarlığı kavramına götürmektedir. Bireylerin gıda ve medya okuryazarlığının gelişmesi, kendilerini korumaları açısından etkin bir yöntemdir. Bu bakış açısı bizi "tüketici egemenliği" kavramına götürmektedir. Lerner (1972) tüketici egemenliğini tanımlamaya başlarken ilk önce bireylerin neye ihtiyaç duyduklarını en iyi kendilerinin bildiğini, bu sebeple tercihlerinde özgür olmaları gerektiğini anlatır. Daha güncel haliyle tüketici özgürlüğü, tüketicinin tercih özgürlüğünün, tüm ekonomik üretimi etkileyecek güce sahip olduğu şeklinde yorumlanmaktadır ve bu bakış açısına bazı eleştirel yaklaşımlar bulunmaktadır (Roach et al., 2019).

Neticede tüketicinin üretim şekillerini yönlendirmek amacıyla başlayan ve devam eden akımlar, etik tüketim anlayışını güçlendirmeye devam etmektedir. Bu akımları, yeşil tüketim, organik gıda, bitki temelli beslenme, yerel ürünler, serbest gezen kümes hayvanları, çocuk işçi olmayan işletmeler, hayvan deneyleri yapılmayan ürünler, yavaş şehir ve yavaş gıda olarak düşünebiliriz. Bitki temelli beslenme alışkanlıkları da et tüketimine kıyasla daha az karbon ayakzine sebep olduğu için önemlidir. Parkin ve Attwood (2022) menülerin bitki temelli ürünlerle tasarlanmasının bu dönüşüme hizmet edeceğini belirtmektedir.

Tarım ve Hayvancılık

Gıdaya adil erişim sağlama ve doğru beslenebilmenin bir koşulu da tarımdan geçmektedir. Bunun için 'Çiftlikten Sofraya (From Farm to Fork)' hareketinde de belirttiği gibi, sürdürülebilir tarım yapılmalı ve bu kapsamda böcek ilacı kullanımı azaltılmalı, hayvanlara verilen antimikrobiyal ilaç kullanımı azaltılmalı, organik tarım yaygınlaştırılmalıdır (European Union, 2020). Ne var ki, tarımla ilgilenen insanlar, dünyayı besledikleri düşüncesiyle ahlaki bir iş yaptıklarını savunmakta ve genellikle aldıkları kararları sorgulamaları gerektiğini görememektedir (Chrispeels ve Mandoli, 2003). Tarım üreticileri ve onlara teknoloji desteği

sunan firmalar, gıdaya erişimi arttırdıkları için, ahlaki çalışma koşullarını sürekli olarak müzakere etme ihtiyacından muaf olduklarını düşünebilmektedirler (Thompson, 1998, s.13).

Sosyal anlamda sürdürülebilirliği düşündüğümüzde alternatif yaklaşımlarla karşılaşmaktadır. Mares ve Alkon (2011) topluluk bahçelerini, topluluk destekli tarımı, çiftçi pazarlarını (hal), kurumsal gıda rejimine karşı olan sosyal hareketlerin bir parçası olarak değerlendirmektedir. Topluluk destekli tarıma örnek olarak Dünya Çağında Organik Çiftliklerdeki Fırsatlar (Worldwide Opportunities on Organic Farms [WWOOF]), dünya genelinde organik tarım yapan çiftliklerin, ticari faydadan önce, organik tarım yöntemlerini paylaşma, öğretme ve topluluk desteği alma amacıyla üye olduğu bu platformda, üyeler kimi çiftliklerde herhangi bir finansal alışveriş olmadan çalışıp, çiftlikteki işlere yardımcı olabilirler.

Tarım uygulamalarında karşılaşılan etik sorunlar için örnekler bakıldığında, bir grup tartışmanın toprak refahı ve bitki verimliliği olduğu görülmektedir. Örneğin, çok yıllık tahıllar, yıllık tahıllara kıyasla daha uzun süre büyüdüğü, kökleri daha derine indiği için kaynakları daha verimli kullanabildiği, daha az su kaybına sebep olduğu, erozyonla mücadelede daha etkin görev gördüğü için gıda yetersizliği sorununun çözülebileceği bilinmektedir (Glover et al., 2010).

Tarımdaki başka bir etik mesele fikri mülkiyet hakkı ile ilgilidir. Tohumların genetik materyal bakımından patentlenmesi, bir yandan yatırımcıya yaptığı araştırma-geliştirme (AR-GE) çalışmalarının karşılığını belirli bir süre içinde vermekte, diğer yandan bu bilgilerin kamuya açıklanmaması, bilgiye ulaşım konusunda tartışma yaratmaktadır (Chrispeels ve Mandoli, 2003).

Çiftliklerin kapasiteleri de, çiftliklerin sürdürülebilirlikleri açısından önem taşımaktadır. Örneğin küçük ölçekli çiftlikler, büyük çiftliklere nazaran ölçek ekonomisinden yararlanamadıkları için maliyetleri yüksek olmaktadır (Malak-Rawlikowska et al., 2019). Bu da küçük ölçekli çiftlikler için rekabet açısından dezavantaj oluşturmaktadır. Bu rekabet sorununu aşmak için bazı ülkeler çeşitli düzenlemelerle, küçük kapasiteli üreticilere destek verebilmektedir.

Tarımdaki bir diğer konu pestisit kullanımıdır. Ramalhosa ve ark. (2023, s.20), çiftçilerin zararlılarla mücadele edebilmek için pestisit ve diğer kimyasallara ihtiyacı olabildiğini, ancak bu maddelerin hem sağlık sorunlarına yol açması, hem de bal arısı gibi tozlaşmaya sebep olan türlerin zarar görmesi nedeniyle tehlikeli olabildiğini ifade etmektedir.

Genetiği değiştirilmiş organizmalar da yine bu başlık altında ele alınması gereken, hakkında çelişkili görüşler olan bir konudur. Bir grup araştırmacıya göre, tarımsal verimliliği, üretkenliği arttıran, bitkilerde ve hayvanlarda geleneksel yöntemlerle ulaşılamayacak derecede özelliklerin ortaya çıkartılmasını sağlayan bir teknolojidir (Burkhardt, 2001). Bir grup araştırmacıya göre de biyoçeşitliliğe zarar veren, çiftçileri daha verimli olmaları neticesinde genetiğiyle oynanmış tohumlara bir anlamda bağımlı kılan bir uygulamadır (Glaab ve Partzsch, 2018).

Hayvan hakları açısından değerlendirildiğinde ise, türçülük eleştirisi, türüne göre bazı hayvan gruplarına ayrıcalıklı davranırken, bazı gruplara da kötü davrandığımız görüşüdür (Ramalhosa et al., 2023). PETA (t.y.) türçülükle ilgili şöyle bir örnek paylaşmıştır: “...küçük köpekler ve kediler dostlarımızdır; inekler ve tavuklar yemeğimizdir; fareler ve sıçanlar ise zararlı sayılır”.

Lojistik ve Tedarik Zinciri

Taşımacılık, çevresel sorunlara sebep olan en kritik sektörlerden birisidir. Sera gazı emisyonlarının 2020 yılındaki oranlarına bakıldığında, %27'sinin fosil yakıtlardan kaynaklandığı bilinmektedir (United States Environmental Protection Agency, 2020). Sanayi devrimiyle başlayan ticarileşme sürecinde, yerel pazarın uluslararası pazara dönüşümü, hammaddenin ve gıdanın yolculuğundaki mesafeyi arttırarak ve kültürel ve çevresel maliyet yaratarak (Blay-Palmer, 2008), bu sürece destek olmaktadır.

Önerilen çözümlerden bir tanesi kısa tedarik zinciridir. Kısa tedarik zincirinin Avrupa Kırsal Kalkınma Yönetmeliğindeki (European Communities Regulation, 2013) karşılığı, “sınırlı sayıda işletmeye sahip olduğunu, işbirliğine, yerel ekonomik kalkınmaya ve üreticiler, işleyiciler ve tüketiciler arasında yakın coğrafi ve sosyal ilişkilere bağlı” tedarik sürecidir. Ekolojik anlamda faydalı olduğu önerilen kısa tedarik zincirleri, diğer taraftan küçük ölçekli üretip, düşük hacimli taşımacılığı sıklıkla yaptığı için çevreye zarar vermesi de mümkündür (Kneafsey et al., 2013; Malak-Rawlikowska et al., 2019). Bu tartışmalara rağmen, yerel üreticilerin desteklenmesini sağlaması açısından sosyal boyutuyla önemini korumaktadır.

Diğer bir çözüm ise, fosil yakıtlar yerine bitki temelli yakıtların kullanımınıdır. Açlığın önemli bir sorun olduğu koşullar altında, gıdaların yakıtla dönüştürülmesinin—bitki temelli taşımacılık yakıtları olarak bilinen biyoyakıtlar—ne kadar fayda sağladığı sorgulanmaktadır (Thompson, 2012). Araştırmacı 2007 yılında, gıda olarak kullanılacak maddelerin yakıtla dönüştürülmesi neticesinde gıda fiyatlarının arttığını savunan gazeteci ve politikacılar örnekler vermektedir. Çözüm olarak, gıda olarak kullanılmayacak bitkilerden faydalanılması önerilmektedir.

Sonuç

Bu bildiri, gıda ekosistemi içindeki etik tartışmaları, sürdürülebilirlik ile ilgili uygulamaları incelemiştir. Gıda ekosisteminin üretim, tüketim, pazarlama, tarım, hayvancılık ve lojistik gibi farklı alanlarını ele alarak, her birini etik açıdan değerlendirmiş ve sürdürülebilir uygulamalara odaklanmıştır. Günümüzde artan gıda israfı, artan nüfus, olumsuz çevresel etkiler, küresel ısınma ve adaletsiz kaynak dağılımı gibi sorunlara dikkat çekmiştir. Bu sorunlara karşı önerilen çözümler arasında yerel üreticilerin desteklenmesi, sürdürülebilir tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması, taşımacılıkta yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı gibi stratejiler öne çıkmıştır.

Sonuç olarak, gıda sistemlerinin yönetimi konusunda hem teorik hem de pratik bir çerçeve sunarak, daha adil, sürdürülebilir ve etik bir gıda ekosistemi oluşturmak için atılacak adımlara yönelik tartışmalar devam etmektedir. Yerelde ve küreselde yapılabilecek değişikliklere vurgu yaparak, gıda sistemlerinin gelecek nesiller için daha sürdürülebilir hale getirilmesine katkı sağlamayı amaçlayan bir toplum, değişimi gerçekleştirebilecektir. Bunun için, ürün, kaynaklar ve bölge bazında analiz yapmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Belirli kalıpları takip etmektense, durumsal bir yaklaşımla, belirli gıda ve tarım faaliyeti özelinde değerlendirme yapabilecek donanımına sahip bireyler ve kurumlar güçlendikçe, ve bu gelişim kamu politikaları ile desteklendikçe, daha etik ve sürdürülebilir bir gıda sisteminin mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Teşekkür

Bu bildiri, Antalya Bilim Üniversitesi'nin de paydaşı olduğu, 2022-2023 yılları arasında gerçekleştirilen, Erasmus + İşbirliği Ortaklıkları / Küçük Ölçekli Ortaklıklar (Key Action 2) Programı kapsamında desteklenen Etik Gıda Girişimciliği (Ethical Food Entrepreneurship) isimli projenin sonuç raporu genişletilerek hazırlanmıştır.

Kaynaklar

- Batat, W. (2022). Consumers' perceptions of food ethics in luxury dining. *Journal of Services Marketing*, 36(5), 754-766.
- Blay-Palmer, A. 2008. *Food Fears: From Industrial to Sustainable Food Systems*. Surrey: Ashgate.
- Burkhardt, J. (2001). The GMO debates: taking ethics seriously. In Proceedings of the 2001 National Public Policy Education Conference. Access at: www.farmfoundation.org/nppcindex.htm.
- Chrispeels, M. J., & Mandoli, D. F. (2003). Agricultural ethics. *Plant Physiology*, 132(1), 4-9.
- Ethical Consumer (t.y.) Ethical Consumer: About Us. <https://www.ethicalconsumer.org/about-us> adresinden 07.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- European Communities Regulation (2013), No 1305/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on Support for Rural Development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and Repealing Council Regulation (EC) No 1698/2005; European Communities: Luxembourg.
- European Union [EU] (2020). Farm to Fork Strategy—For a fair, healthy and environmentally-friendly food system. https://web.archive.org/web/20210504164007/https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/f2f_action-plan_2020_strategy-info_en.pdf adresinden alınmıştır.
- Food and Agriculture Organization of United Nations [FAO], (t.y.) Sustainable Food and Agriculture. <https://www.fao.org/sustainability/background/en/#:~:text=FAO's%20vision%20for%20sustainable%20food,well%20as%20future%20human%20needs>. adresinden 01.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Friedmann, H. (1987). *International regimes of food and agriculture since 1870*. In: T. Shanin, ed. Peasants and peasant societies. Oxford: Basil Blackwell, pp. 258–276.
- Giménez, E. H., & Shattuck, A. (2011). Food crises, food regimes and food movements: rumblings of reform or tides of transformation?. *The Journal of peasant studies*, 38(1), 109-144.
- Glaab, K., & Partzsch, L. (2018). Utopia, food sovereignty, and ethical fashion: the narrative power of anti-GMO campaigns. *New Political Science*, 40(4), 691-707.
- Glover, J. D., Reganold, J. P., Bell, L. W., Borevitz, J., Brummer, E. C., Buckler, E. S.,... & Xu, Y. (2010). Increased food and ecosystem security via perennial grains. *Science*, 328(5986), 1638-1639.
- Guiso, A., Parenti, A., Masella, P., Guerrini, L., Baldi, F., Spugnoli, P. (2016) Environmental impact assessment of three packages for high-quality extra-virgin olive oil. *Journal of Agricultural Engineering*, 47, 191–196.
- Jacobides, M. G., Cennamo, C., & Gawer, A. (2018). Towards a theory of ecosystems. *Strategic management journal*, 39(8), 2255-2276.
- Kneafsey, M., Venn, L., Schumtz, U., Balasz, B.,; Trenchard, L., Eyden-Wood, T., Bos, E., Sutton, G., Blackett, M. (2013) Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics. Luxembourg (Luxembourg): Publications Office of the European Union; 2013. JRC80420.

- Klöckner, C.A. (2013), "A comprehensive model of the psychology of environmental behaviour – a meta-analysis", *Global Environmental Change*, Vol. 23 No. 5, pp. 1028-1038.
- Lerner, A. P. (1972), The Economics and Politics of Consumer Sovereignty, *The American Economic Review*, 62(1/2), 258-266.
- Malak-Rawlikowska, A., Majewski, E., Waś, A., Borgen, S. O., Csillag, P., Donati, M.,... & Wavresky, P. (2019). Measuring the economic, environmental, and social sustainability of short food supply chains. *Sustainability*, 11(15), 4004.
- Mares, T. M., & Alkon, A. H. (2011). Mapping the food movement: Addressing inequality and neoliberalism. *Environment and Society*, 2(1), 68-86.
- McMichael, P. (2009) A food regime genealogy, *The Journal of Peasant Studies*, 36:1, 139-169, DOI: 10.1080/03066150902820354
- Meijboom, F. L., & Brom, F. W. (2012). Ethics and sustainability: Guest or guide? On sustainability as a moral ideal. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 25, 117-121.
- Molina-Besch, K., Wikström, F., & Williams, H. (2019). The environmental impact of packaging in food supply chains—does life cycle assessment of food provide the full picture?. *The International Journal of Life Cycle Assessment*, 24, 37-50.
- Munang, R. T., Thiaw, I., & Rivington, M. (2011). Ecosystem management: Tomorrow's approach to enhancing food security under a changing climate. *Sustainability*, 3(7), 937-954.
- Parkin, B. L., & Attwood, S. (2022). Menu design approaches to promote sustainable vegetarian food choices when dining out. *Journal of Environmental Psychology*, 79, 101721.
- PETA (t.y.) What Is Speciesism? <https://www.peta.org/features/what-is-speciesism/> adresinden alınmıştır.
- Pimm, S. L. (1984). The complexity and stability of ecosystems. *Nature*, 307(5949), 321-326.
- Polanyi, K. 1944. The great transformation. Boston: Beacon Press.
- Pollan, M. (2010). The food movement, rising. *The New York*.
- Poppy, G. M., Chiotha, S., Eigenbrod, F., Harvey, C. A., Honzák, M., Hudson, M. D.,... & Dawson, T. P. (2014). Food security in a perfect storm: using the ecosystem services framework to increase understanding. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 369(1639), 20120288.
- Ramalhosa, E., Başer, G., Pereira, E., Mutlu, E., Saarela, A. M., Whyte, P. (2023). Educator's Guide to Drivers & Enablers for the Innovation of Ethical Foods. Online Report. <https://ethical-food.eu/educators-guide/> adresinden alınmıştır.
- Reisch, L., Eberle, U., Lorek, S. (2013) Sustainable food consumption: an overview of contemporary issues and policies, *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 9:2, 7-25, DOI: 10.1080/15487733.2013.11908111
- Richardson, R. B. (2010). Ecosystem services and food security: Economic perspectives on environmental sustainability. *Sustainability*, 2(11), 3520-3548.
- Roach, B., Goodwin, N., & Nelson, J. (2019). Consumption and the consumer society. *Medford, MA.: Global Development and Environment Institute, Tufts University*.
- Rööös, E., Garnett, T., Watz, V., & Sjörs, C. (2018). The role of dairy and plant based dairy alternatives in sustainable diets. *SLU Future Food Reports*; 3. ISBN: 978-91-576-9604-5 [Report].
- Thompson, P. B. (1998) *Agricultural Ethics*. Iowa State University Press, Ames.
- Thompson, P. B. (2012). The agricultural ethics of biofuels: the food vs. fuel debate. *Agriculture*, 2(4), 339-358.

- Thompson, P. B. (2016). The Emergence of Food Ethics. *Food Ethics*. 1(16), 61-74. DOI: 10.1007/s41055-016-0005-x
- United Nations Environment Program (t.y.) Rethinking Food Systems. https://www.unep.org/news-and-stories/story/rethinking-food-systems?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAmsurBhBvEiwA6e-WPKIaujpaOjueejqnz1Mo986tm7wd4UAXM3g-_F7c28bRwc6BChZYjxoC1e0QAvD_BwE adresinden 07.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- United Nations Environment Programme, (2021), Food Waste Index Report 2021, Nairobi. ISBN No: 978-92-807-3868-1.
- United States Environmental Protection Agency [EPA] (2020) Sources of Greenhouse Gas Emissions, <https://www.epa.gov/greenvehicles/fast-facts-transportation-greenhouse-gas-emissions> adresinden alınmıştır.
- Worldwide Opportunities on Organic Farms [WWOOF], (t.y.) What is WWOOF. <https://wwof.net/> adresinden 11.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- Zhang W, Ricketts TH, Kremen C, Carney K& Swinton SM. (2007) Ecosystem services and dis-services to agriculture. *Ecol. Econ.* 64, 253–260, Doi:10.1016/j.ecolecon.2007.02.024.
- Zollitsch, W., Winckler, C., Waiblinger, S., & Haslberger, A. (Eds.). (2007). *Sustainable food production and ethics: Preprints of the 7th congress of the European Society for Agricultural and Food Ethics*. Wageningen Academic Publishers.